

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

เป็นระยะเวลากว่า 4 ทศวรรษที่ประเทศไทยได้นำพาตัวเองเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม โดยเชื่อว่าจะเป็นหนทางที่จะทำให้ประเทศประสบความสำเร็จรุ่งเรือง ตลอดจนเป็นการยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรให้ดีขึ้น รวมไปถึงทำให้ความยากจนและความด้อยพัฒนาทั้งหลายได้บรรเทาลง ทิศทางการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไปอย่างมาก โดยเฉพาะในมิติด้านเศรษฐกิจที่ถูกยกให้มีบทบาทและความสำคัญเป็นอันดับแรก ในฐานะปัจจัยที่จะนำมาซึ่งโภคทรัพย์ และทุนเงินตราอันจะช่วยให้ประชาชนของประเทศมีรายได้ต่อหัวที่เพิ่มสูงขึ้น และภาครัฐมีงบประมาณในการพัฒนาประเทศที่มากขึ้น ซึ่งการให้ความสำคัญกับมิติทางด้านเศรษฐกิจนี้เอง มีความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรทั่วประเทศ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม ให้สามารถเป็นต้นทุนการผลิตในระบบเศรษฐกิจมหภาค

จากผลการพัฒนาทั้งหมดนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ และเงินตราในมิติทางเศรษฐกิจ ประชาชนมีรายได้ต่อหัวที่สูงขึ้นมีอำนาจการซื้อและมีวิถีชีวิตที่ทันสมัย สะดวกสบาย แต่ในทางกลับกันการที่มุ่งเน้นมิติทางด้านเศรษฐกิจ และละเลยมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้มีผลกระทบโดยตรงกับมิติดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการพัฒนาที่ขาดสมดุลมากมาย จนส่งผลให้ความสามารถในการพึ่งตนเองของคนในสังคมลดน้อยลง โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่ชาวบ้านรู้ไม่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และมีวิถีชีวิตผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ในฐานะปัจจัยที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ วิฤตการณ์ดังกล่าวทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็วจากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งล้วนแต่เป็นไปในทิศทางที่สร้างอคติและความเป็นปฏิปักษ์ต่อรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของเราเอง (อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์, 2544)

จากปัญหาดังกล่าวทำให้ชุมชนและนักวิชาการบางท่าน ได้มองเห็นถึงทุนทางสังคมที่เคยมีอยู่ในชุมชนไทยและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดมีระบบการจัดการที่สมดุลและเหมาะสม มีน้อยลงหรือได้เริ่มสูญหายไปจากสังคม อันเป็นสาเหตุให้ชุมชนบางแห่งพึ่งตนเองได้น้อยลงหรือไม่สามารถดำรงความเป็นชุมชนอยู่ได้ ทำให้มีการเรียกร้องที่จะฟื้นฟูทุนทางสังคมขึ้นมาใหม่ ในฐานะ

เป็นจุดแข็งที่ทุก ๆ สังคมมีอยู่ และมีพลังที่จะช่วยยึดเหนี่ยวสังคมให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ (Modernization) จากอิทธิพลของโลกาภิวัตน์และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมผ่านการติดต่อสื่อสาร การเดินทางและการท่องเที่ยว

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงให้ความสำคัญกับแนวทางที่จะใช้ทุนทางสังคม อันเป็นทุนเดิมที่มีอยู่แล้วในทุก ๆ สังคม และเป็นทุนที่ชาวไทยคุ้นเคยเป็นอย่างดี ในฐานะปัจจัยที่สามารถก่อให้เกิดพลังเพื่อขับเคลื่อนชุมชนให้พัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ได้ ตลอดจนมีพลังในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้

ชุมชนบางเจ้าฉ่า อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ระบบโลกาภิวัตน์และกิจกรรมการท่องเที่ยวได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตและทิศทางในการพัฒนาของชุมชน โดยที่ชุมชนแห่งนี้ได้ถูกทำให้เป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยว โดยความคิดของผู้นำชุมชนและหน่วยราชการที่ส่งเสริมด้านธุรกิจชุมชนและหน่วยงานทางด้านการท่องเที่ยว ชุมชนบางเจ้าฉ่ามีความน่าสนใจตรงที่เป็นชุมชนเก่าแก่กว่า 230 ปี (นับจากปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ปี พ.ศ. 2310) จากประวัติการก่อตั้งชุมชนพบว่าเดิมชุมชนเคยเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมชนบทที่มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก และมีการจักสานเป็นอาชีพเสริมมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (อมรรัตน์ทิพย์เลิศ, 2548) และเริ่มเข้าสู่ชุมชนบริการเมื่อไม่เกิน 10 ปีที่ผ่านมา จากประวัติศาสตร์การต่อสู้ที่นำภาคภูมิใจตั้งแต่อดีตในฐานะลูกหลานเจ้าฉ่าบรรพบุรุษผู้กล้าแห่งชุมชนนี้ และความทรงจำในการต่อสู้ต่อรองกับอิทธิพลภายนอกของชุมชน ทำให้ชาวบ้านสามารถระลึกถึงในความเป็นชุมชนร่วมกัน อันเป็นพลังทุนทางสังคมที่สำคัญที่ชุมชนมีอยู่ ประกอบกับการมีผู้นำที่เข้มแข็ง การรวมกลุ่มการใช้แผนชุมชนหรือแผนชีวิตชุมชนแก้ปัญหา และการประสานงานกับองค์กรภายนอกชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในทางที่ดีต่อชีวิตของคนในชุมชน ชาวบ้านรู้จักเรียนรู้พัฒนาทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มรู้จักที่จะพึ่งตัวเองมากขึ้น

จากปรากฏการณ์และข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจ การจัดการของชุมชนบางเจ้าฉ่า ในฐานะเป็นชุมชนต้นแบบในการใช้แผนชุมชนจัดการกับปัญหา และพลิกฟื้นทุนทางสังคมที่เป็นเรื่องของภรรณาภาภูมิปัญญามาในด้านการจักสานพัฒนาต่อยอดและพัฒนาเป็นธุรกิจหลายกิจกรรม และชุมชนสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางกับการดำเนินงานแนวใหม่ที่มีการท่องเที่ยวเข้ามาอยู่ในบริบทชุมชน และปัจจัยใดที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว รวมไปถึงทุนทางสังคมในด้านใดที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนบางเจ้าฉ่า เพื่อหาคำตอบให้ชุมชนรู้เท่าทันการการเปลี่ยนแปลงและสามารถใช้พลังที่ชุมชนมีอยู่จัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ รวมไปถึงให้คำตอบกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกันได้ใช้

เป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่าตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2550
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบางเจ้าฉ่าที่มีผลมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยว
3. เพื่อศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมที่มีต่อการดำรงอยู่ของชุมชนบางเจ้าฉ่า

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตของพื้นที่การศึกษา

การศึกษาคครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาพื้นที่ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง แต่จะศึกษาเจาะลึกในพื้นที่ หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นภาพลักษณ์หรือตัวแทนของบางเจ้าฉ่าที่นำเสนอตัวตนออกสู่ภายนอกชุมชน เป็นสถานที่สาธารณะในการทำงานด้านธุรกิจ กิจกรรมและการรวมคนในชุมชน และเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่และชุมชน รวมไปถึงสถาบันต่าง ๆ ที่มีความสำคัญของชุมชน อาทิ วัดยางทอง โรงเรียนวัดยางทอง องค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า สถานีอนามัย ตลอดจนถึงกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่ส่วนมากจะตั้งอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงการดำรงอยู่ของชุมชนด้วยทุนทางสังคม ดังนั้นขอบเขตของการศึกษาจึงเริ่มตั้งแต่การศึกษาถึงประวัติและพัฒนาการในช่วงพ.ศ. 2500-2550 (หลังจากที่มีการก่อสร้างคลองชลประทาน – การทำแผนชุมชนระยะที่ 2) รวมไปถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระบบคิด วิธีการดำรงชีวิต และปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน และเนื่องจากชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนที่กิจกรรมการท่องเที่ยวเริ่มเข้ามาเป็นหนึ่งในบริบทของสังคม ทำให้การศึกษาในครั้งนี้ไม่ละเลยที่จะศึกษาผลการเปลี่ยนแปลงของ

การท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนควบคู่กันไป ในฐานะกิจกรรมเสริมให้การดำเนินงานด้านธุรกิจชุมชนที่มีฐานมาจากทุนทางสังคม

นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

1. การดำรงอยู่ของชุมชน หมายถึง ชุมชนสามารถดำรงอัตลักษณ์ด้านภูมิปัญญา การจักสาน และมีระบบการบริหารจัดการร่วมเพื่อแบ่งผลประโยชน์และกระจายทรัพยากรให้กับสมาชิกชุมชนอย่างยุติธรรม

2. ความเป็นชุมชน หมายถึง ความสัมพันธ์อย่างเชื่อมโยงระหว่างคนต่อคนและระบบต่าง ๆ ในชุมชน (ศาสนา ความสัมพันธ์ของคน เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ) สมาชิกในชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน และสมาชิกของชุมชนต้องมีพันธะ หรือภาระหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง ในชุมชน เพื่อสร้างและดำรงชีวิตของชุมชนให้คงอยู่ในที่นี้หมายถึงความสัมพันธ์แบบสังคมชนบท ที่มีโครงสร้างสังคมที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมของหมู่สมาชิก มีระบบคุณค่า และการแสดงออกซึ่งวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์

3. พัฒนาการของชุมชน หมายถึง การดำเนินไปของชุมชนในช่วงเวลาเริ่มตั้งแต่มีการบันทึกเรื่องราวของชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2550

4. ทุนทางสังคม หมายถึง ผลรวมของสิ่งที่ดั่งงามต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ที่ตั้งบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร ความไว้วางใจ ความช่วยเหลือเกื้อกูล มีสายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดั่งงาม มีพื้นฐานของระบบคิดบนหลักศีลธรรมอันดีงาม และมุ่งจัดสรรทรัพยากรให้สมาชิกในสังคมอย่างเป็นธรรมทุนทางสังคมอาจเกิดจากการสั่งสมมาจากอดีต และต่อยอด และ/หรือ รวมไปถึงสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่โดยการรวมตัวกันของคนที่มีคุณภาพ มีจิตสำนึกดี เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม

5. ชุมชนท่องเที่ยว หมายถึง ชุมชนที่ประกอบกิจการการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตมาใช้ให้เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการท่องเที่ยว

6. ช่วงสังคมเกษตรกรรม หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่ชุมชนบางเจ้าข้ามีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรกรรม โดยมีการทำนาข้าวเป็นอาชีพหลัก ในที่นี้หมายถึงช่วงระยะเวลาตั้งแต่ (พ.ศ. 2500-2514)

7. ช่วงสังคมธุรกิจชุมชน หมายถึง ช่วงระยะเวลาชุมชนบางเจ้าข้าใช้ภูมิปัญญาทางด้านการจักสานผลิตสินค้าที่ก่อให้เกิดรายได้เป็นอาชีพหลักของชุมชนแทนการทำนาข้าว

มีการนำเครื่องจักสานไปจำหน่ายนอกชุมชน และชุมชนมีการรวมกลุ่มจักสานขึ้นเป็นครั้งแรก ในที่นี้หมายถึงช่วงระยะเวลาตั้งแต่ (พ.ศ. 2515-2541)

8. ช่วงการทำแผนชุมชนครั้งที่ 1 หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่ชุมชนบางเจ้าฉ่าเริ่มรู้จักการทำแผนชุมชนเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2542 และมีกระบวนการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง รวมไปถึงการทดลองการใช้แผนชุมชนเป็นระยะเวลา 3 ปี ในที่นี้หมายถึงช่วงระยะเวลาตั้งแต่ (พ.ศ. 2542-2545)

9. ช่วงการทำแผนชุมชนครั้งที่ 2 หมายถึง แผนต่อเนื่องจากแผนชุมชนในระยะแรกที่มีการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการทำแผนชุมชนในครั้งที่ 1 ขยายกิจกรรมโดยผ่านการบริหารจัดการร่วมในรูปแบบของ คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน ในที่นี้หมายถึงช่วงระยะเวลาตั้งแต่ (พ.ศ. 2546-2550)

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงลักษณะความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในช่วงที่ชุมชนมีการทำเกษตรกรรม การทำธุรกิจการจักสาน การทำแผนแม่บทชุมชน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2550 เพื่อสะท้อนให้เห็นพัฒนาการชุมชนบางเจ้าฉ่า

2. ทราบถึงลักษณะของการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ แต่ละช่วงเวลาของชุมชน และบทบาทของทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยที่มีผลต่อการที่ชุมชนบางเจ้าฉ่าสามารถดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนจักสานเอาไว้ได้

3. ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่มีผลมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งในส่วนของผลในด้านบวกในเชิงประโยชน์ และผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นกับชุมชนต้องกับ รวมไปถึงทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนต้องการ มีผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด และชุมชนได้ผลประโยชน์มากที่สุด

4. ผลการศึกษาอาจเป็นประโยชน์แก่ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ สามารถนำไปปรับใช้ในการบริหารจัดการชุมชน โดยการตระหนักถึงการให้ความสำคัญของการใช้ทุนทางสังคมอันเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญที่ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง